

4801 DAVISON, R. H. The question of Fuad Pasa's "political testament". *Bell-eten T.T.K.* 23 (1959), pp. 119-136

FUAT PAŞA

Fuad Paşanın "siyaset nameleri"
Soruları -

13 KASIM 1991

TTM

madde: Fuad Paşa Kececiade

- A. Br. : c. IX, s. 182-83
B. L. : c. VII, s. 3818-4313
F. A. : c. , s.
M. L. : c. IV, s. 869
T. A. : c. XVII, s. 56. Kececiade Mehmed Fuad

Fuad Paşa

Mezahirü's-Sark, c. Zeydan, I,
sh. 211

923
ZEY. T.

"(VEZİR) FUAD PAŞA"

TTM

Halil Merdem, "A'yân...", s. 80

"FUAD PAŞA"

923-95007
ALİ G

Gecin Arıda Devlet Adamlarımız, s. 71-78,
86-83, 134-137

07 TEMMUZ 1992

435. Bayat, Ali H.: Hekim-devlet Adamı Kececiade Mehmed Fuat Paşa / Ali Haydar Bayat. - İstanbul, 1988. - 112 S. : ill. - (Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı yayını ; 49 : Kutsun yayını ; 9)
Inhaltsangabe d. türk. Werkes: Der türk. Arzt u. Staatsmann Fuat Paşa, 1815 - 1868. - Literaturverz. S. 106 - 112
ISBN 975-498-013-6
8 E 429

9098 ABU-MANNEH, B. The roots of ascendancy of Ali and Fu'ad Paşas at the Porte (1855-1871). *Tanzimat'ın 150. yıldönümü uluslararası sempozyumu, Ankara: 31 Ekim - 3 Kasım 1989.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1994 (Türk Tarih Kurumu Yayınları, 26:5), pp.135-144

MADDE: FUAD PAŞA
SONRA GELEN DOKÜMAN

29 ARALIK 1999

كتاب

خِزَانَةُ الْاَيَّامِ
في
تراجم العظام

لمؤلفه

يوسف نعمان معلوف
BY JOSEPH N. MALOOF

يا من يروم من الزمان معارفاً عن نخبة الاعيان والاعلام -
انظر الى هذا الكتاب فانه بحر النهي وخزانة الايام -
حقوق الطبع محفوظة لصاحب الكتاب

طبع بمطبعة جريدة الخيام في نيويورك سنة ١٨٩٩

GRANDIFOUAD PASHA

فواد باشا فواد باشا

فواد باشا هو السيامي العثماني المشهور ولد في الاسنانة سنة ١٨١٤ من عائلة عريقة في الحسب وابوه عزت افندي بك زاده ويعرف بعزت ملا وهو رجل ذو ثروة طائلة ومركز سام يعد من ابلغ شعراء الاتراك ولقد غضبت عليه الحكومة مرة فجردته من املاكه وامواله وفي ذلك الحين بلغ صاحب الترجمة اشدده وخير من العلوم فاختره الطب فدخل مدرسة غلطة سراي وبقي فيها من سنة ١٨٢٨ الى سنة ١٨٣٢ وهي السنة التي انهي فيها دروسه الطبية تفرح من المدرسة حائزاً على شهادتها وعين في سنة ١٨٣٤ طبيباً خاصاً لظلمة البحرية ورافق الحملة على طرابلس الغرب

büyük payı vardır. Eğer o, politik şahsiyetinin uyandırdığı manevî otorite ve hayranlık duygusu ile bu çığırı açmasaydı, yüzyıllar boyunca edebî bir gelenek haline gelen eski inşa kolay kolay bırakılmazdı.

Mustafa Reşid Paşa, Türkiye’de çağdaş düşüncenin yayılması için maarif sahasına da el atmıştır. O, Batıda olduğu gibi, Türk eğitim ve öğretim sistemini ilk, orta, ve yükseköğretim olmak üzere üç kademeli bir esasa oturtmak istiyordu. Bu işleri düzenlemek üzere bir Mekâtib-Umumiye Nezareti ve bir Meclis-i Maarif teşkil edildi. Alınan karara göre, eskiden kalma sıbyan mektepleri ıslah olunacak, bunu rüşdiye mektepleri takip edecek, buradan çıkanlar ise çağdaş ilimleri öğreten Darülfünuna gideceklerdi. Bunlardan rüşdiye bir hayli başarılı olduysa da sıbyan mektepleri ıslah edilemedi, kurulan Darülfünun da taassub yüzünden kısa bir müddet sonra kapandı.

Reşid Paşa’nın yaptığı teşebbüslerden birisi de devrin ileri fikirli aydınlarını toplayan bir Encümen-i Daniş kurulmasıdır. Encümen-i Daniş’in başlıca görevi okullar için Türkçe ders kitapları yazmak ve tercüme etmektir. Bu kitapların sade bir dille yazılmasına karar verilmişti. Böylece Arapça tedrisat yapan ve dinî ilimlere ağırlık veren medreselere karşı çağdaş medeniyeti esas alan, Türkçe yeni bir kültür ve onu benimseyen yeni nesiller yaratılacaktı. Reşid Paşa’nın bu teşebbüsleri maalesef, devrinde başarıya ulaşamamıştır. Fikirler, tohumlar gibidir. Müsait olursa ve gelişmesine özen gösterilirse, er geç meyvelerini verir. Reşid Paşa, kendi hayatında özlediklerini tamamiyle gerçekleştirememişse de, kendinden sonraki nesiller tarafından benimsenen, savunulan ve gerçekleştirilmeye çalışılan yeni fikirler getirmiştir. Her şeyden önce cesareti, ahlakı, karakteri ve davranışı ile örnek alınan “yeni bir aydın tipi” olmuştur.

Reşid Paşa, politik ihtiraslar yüzünden zaman zaman kendisine muhalif olsalar da, getirdiği yeni fikirleri benimseyen bir nesil yetiştirmiştir. Âli Paşa, Fuad Paşa, Mütercim Rüşdü Paşa, Meclis-i Vâlâ Reisi Rıfat Paşa gibi o devrin politik hayatında rol oynayan şahsiyetler, Cevded Paşa’nın tabiri ile “Mustafa Reşid Paşa’nın takımı”na dahildiler. Onların faaliyetleri de Reşid Paşa’nın gibi devirlerinde ve daha sonra tenkitlere uğramıştır. Maddî iktidar genellikle fikirleri bozar. Fikir bakımından Mustafa Reşid Paşa’nın asıl varisleri ve takipçileri Şinasi, Namık Kemal, Ahmed Midhad Efendi gibi fikre daha çok ağırlık verelerdir. Eğer Mustafa Reşid Paşa, halis fikre aksiyondan daha çok önem verseydi, Türk kültürü üzerindeki tesiri daha derin ve sürekli olurdu.

ÂLİ VE FU’AD PAŞALARIN BÂB-I ÂLİ’DEKİ NÜFUZLARININ KÖKLERİ (1855-1871)

Butrus Ebu Manneh

Çeviren: Fatih Yeşil

Mehmed Emin Âli Paşa ve Keçecizade Fu’ad Paşa, Bâb-ı Âlî’de nispeten genç yaşta en üst mevkilere ulaştılar. 1850’li yılların ortalarında her ikisi de kırk yaşlarındaydı¹. 1861 yılına gelindiğinde ise “onlar, Osmanlı siyasetinde en yüksektydiler”² ve her ikisi de lider devlet adamı olarak görülmeye başlanmıştı. Burada sorulması gereken soru, onların nasıl ve hangi koşullarda böylesine güçlü bir pozisyona gelmeyi başardıklarıdır. Şerif Mardin, onların iktidarları boyunca Bâb-ı Âlî’nin “hegemonya”³ siyaseti uyguladığını yazar ve onların politikalarını “tipik Metternichci”⁴ olarak tasvir eder. Eğer bu iddia doğru ise onları böyle bir politika izlemeye ne itti? Başka bir şekilde söyleyecek olursak onların otoriter bir rejim kurmak için gerekçeleri neydi?

Onların üstün oldukları dönem boyunca temel amaçlarının, Bâb-ı Âlî’de politik istikrarı kurmak ve sürdürmek olduğuna inanılır. İstanbul’un politik manzarası, 1850’li yıllar boyunca Osmanlı İmparatorluğu için çok kötü sonuçları olan siyasî çalkantılardan oldukça etkilendi⁵. Üstelik geniş olduğu kadar halkın rağbet etmediği reform çalışmaları ile bu istikrarı aynı zamanda sağlamaları onlara itibar kazandırdı.

¹ Âli ve Fu’ad Paşalar için bkz. R. H. Davison, *Reform in the Ottoman Empire 1856-1876*, Princeton, 1963; Ali Fu’ad (Türkçeldi), *Rical-i Mühime-i Siyasiye*, İstanbul, 1928, s. 56-140 (Âli Paşa) ve s. 141-174 (Fu’ad Paşa). M. Kemal İnal, *Son Sadrazamlar*, İstanbul, 1940, c. I, s. 4-58 (Âli Paşa) ve s. 149-195 (Fu’ad Paşa). Orhan F. Köprülü tarafından yazılmış olan kısa fakat iyi bir Fu’ad Paşa biyografisi için bkz. *İslam Ansiklopedisi*, c. IV, s. 672b-681b. Âli için bkz. A. H. Ongunsu, *a.g.e.*, c. I, s. 335-340. Yılmaz Öztuna tarafından kaleme alınan Âli ve Fu’ad Paşalar üzerine iki kısa monografi, Kültür ve Turizm Bakanlığı’na yayımlanan *Türk Büyüklükleri Dizisi* serisinden Ankara’da henüz basıldı (1988). Fu’ad Paşa üzerine olan monografi (no: 86) 15.000, Âli Paşa (no: 106) üzerine olansa 8.000 adet basılmıştır.

² Davison, s. 81.

³ Ş.Mardin, *The Genesis of Young Ottoman Thought*, Princeton, 1962, s. 108.

⁴ *A.g.e.*, s. 121.

⁵ Kırım Savaşı gibi.

Subkî, Tacuddin Ebu Nasr Abdulvahhab b. Ali b. Abdilkafi es-Subkî (öl. 771/1370), *Tabakatu's-Şafiiyyeti'l-Kübrâ*, Tah: Mahmud Muhammed et-Tanahî, Abdulfettah Muhammed el-Hulvî, *Daru İhyai'l-Kutubi'l-Arabî*, Kahire, Ts.

Suyutî, Celaluddin Abdurrahman b. Ebi Bekr es-Suyutî (öl. 911/1505), *Buğyetu'l-Vuhât fî Tabakati'l-Luğaviyye ve'n-Nuhat*, Tah: Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, *Mektebetu'l-Asriyye*, Beyrut, Ts.

Suyutî, Celaluddin Abdurrahman b. Ebi Bekr es-Suyutî (öl. 911/1505), *Hüsnü'l-Muhadara fî Tarihi Mısır ve Kahire*, Tah: Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, *Daru İhyai'l-Kutubi'l-Arabî*, 1. Tab, Kahire, 1967.

Suyutî, Celaluddin Abdurrahman b. Ebi Bekr es-Suyutî (öl. 911/1505), *Tarihu'l-Hulefâ, Mektebetu's-Saade*, 1. Tab, Mısır, 1952.

Şehrezûrî, Takiyyuddin Ebu Amr Osman b. Abdurrahman İbni Salah eş-Şehrezûrî, *Tabakatu'l-Fukahai's-Şafî*, İstidrak: Muhyiddin Ebu Zekeriya Yahya b. Şeref en-Nevevî, Ebu'l-Haccac Yusuf b. Abdurrahman el-Mizzî, Tah: Muhyiddin Ali Necib, *Daru'l-Beşairi'l-İslam*, 1. Tab, Beyrut, 1996.

Şeşen, Ramazan, "Buhara" Maddesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV Yay., İstanbul, 1992.

Şumeysani, Hasan, *Medarisu Dimaşk fî'l-Asri'l-Eyyubî, Daru'l-Arafi'l-Cedide*, 1. Tab, Beyrut, 1983.

Tarihten Günümüze Büyük İslam Tarihi, Red. Haklı Dursun Yıldız, Çağ Yay., İstanbul, 1986.

The Art of Nishapur: http://www.metmuseum.org/toah/hd/nish/hd_nish.htm.

Tibawi, A.L., "Muslim Education In The Golden Age of The Caliphate", *Islamic Culture*, 1954, C. 28, Part 2, pp. 418-438.

Tibawi, A.L., "Origin And Character of al-Madrasah", *Bulletin of The School of Oriental And African Studies*, University of London, 1962, Vol. XXV, Part 2, p. 225-238.

Western Asia, *Excavated at The Tepe Madraseh, Nishapur*: http://www.metmuseum.org/education/er_photo_lib.asp

Wilkinson, Charles K., *Life in Early Nishapur*, Source: The Metropolitan Museum of Art Bulletin, New Series, Vol. 9, No. 2 (Oct., 1950), pp. 60-72.

Yakut Hamevî, Şihabuddin Ebu Abdillâh Yakut b. Abdillâh el-Hamevî (öl. 626/1229), *Mu'cemu'l-Buldan*, Tah: Ferid Abdulaziz el-Cündî, *Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye*, Beyrut, Ts.

Yakut Hamevî, Şihabuddin Ebu Abdillâh Yakut b. Abdillâh el-Hamevî (öl. 626/1229), *Mu'cemu'l-Udeba İrsadu'l-Erib ilâ Ma'rifeti'l-Edîb, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye*, 1. Tab, Beyrut, 1991.

Zehebî, Şemsuddin Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Zehebî (d. 673/1274-öl. 748/1347), *el-İber fî Haberi Men Ğaber*, Tah: Ebu Hacer Muhammed es-Said b. Besyuni, *Zağlul, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye*, Beyrut, Ts.

Zehebî, Şemsuddin Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Zehebî (d. 673/1274-öl. 748/1347), *Tarihu'l-İslam ve Vefayatu'l-Meşahir ve'l-A'lâm*, Tah: Ömer Abdusselam Tedmurî, *Daru'l-Kitabi'l-Arabî*, 1. Tab, Beyrut, 1992.

Zehebî, Şemsuddin Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Zehebî (d. 673/1274-öl. 748/1347), *Ma'rifetu'l-Kurrâi'l-Kibar Alâ't-Tabakati ve'l-Asâr*, Tah: Muhammed Seyyid Caru'l-Hak, *Daru'l-Kutubi'l-Hadise*, Mısır, Ts.

Zirikli, Hayruddin, *A'lâm Kâmusu Teracim, Daru'l-İlim li'l-Medayin*, Beyrut, 1984.

XIX. YÜZYILDA OSMANLI DEVLET HAYATINDA ROL OYNAYAN ÜÇ BÜYÜK DEVLET ADAMI: MUSTAFA REŞİT, ALİ VE FUAT PAŞALAR

Yrd. Doç. Dr. Ahmet GÜNDÜZ*

Öz

XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti birtakım problemlerle karşı karşıya kalmıştır. Bu dönemin en önemli problemlerinden birisi Avrupalı devletlerin Osmanlı Devleti'nin iç işlerine müdahalesidir. Avrupa'nın müdahil olduğu bu dönemde devletin üst kademelerinde görev yapan üç önemli şahsiyet ile karşılaşmaktadırlar ki bunlar Mustafa Reşit, Ali ve Fuat Paşa'lardır. Bu çalışmamızda bunların yetiştiği ortam, buldukları görevler, Tanzimat ve İslahat Fermanlarının ilan edilmesindeki rolleri, kendi aralarındaki dayanışma ve rekabeti görebilmek mümkün olacaktır.

Anahtar kelimeler: XIX. Yüzyıl, Osmanlı Devleti, Avrupa.

Abstract

Three Big Statesmen Who Have Taken Part In Life Of Ottoman State On 19th Century: Mustafa Reşit, Ali And Fuat Pashas

Ottoman State has been faced some problems on 19th century. One of the most important problems in this period was the intervention of European States to internal affairs of Ottoman State. There were three very important personalities, who were Mustafa Reşit, Ali and Fuat Pasha, who were in service in senior position of State in this period that European were interfering. In this our study it can be available to see their formative stage and official duties, their roles in the Announcing of Administrative Reforms Edict and the interdependence and competition between them.

Key words: XIX. Century, Ottoman State, Europe.

* Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Öğretim Üyesi.

Fuad Pasha Kececizade

OTTOMAN-EGYPTIAN RELATIONS AND
KECECIZADE MEHMED FUAD'S MISSION TO EGYPT, 1852

By R. L. Chambers

The brief reign of Abbas Hilmi I (1848-1854), grandson of the great Muhammad Ali Pasha, has received relatively scant attention by historians of the 19th century Ottoman Empire and its autonomous province of Egypt. Following the crisis of 1839-41, most scholars would lead one to believe that little of note occurred in Egypt until the beginning of negotiations for the building of the Suez Canal under Abbas's successor, Said. The transfers of power in Cairo from the aged and incapacitated Muhammad Ali to his son, Ibrahim, and, upon his death a few months later, to his nephew, Abbas, were overshadowed by the revolutions of 1848 in Europe and their repercussions in the Ottoman Empire. A developing crisis in relations between Cairo and Istanbul after Abbas became Vali of Egypt paled in the face of the threat of a Russo-Turkish war when the Sultan refused to bow to the Tsar's demand that refugees from the Polish and Hungarian uprisings who had fled to the Ottoman Empire be returned. Barely was that crisis resolved before the Ottoman government became emmeshed in the conflicting French and Russian claims over access to the Holy Places in Palestine which led in a devious but inexorable way to the Crimean War. In the midst of that war, Abbas was murdered under circumstances not yet fully understood.

It was between the settlement of the refugee crisis in 1849 and the outbreak of the Crimean War in 1853 that serious, if less spectacular, problems between the Sublime Porte and Abbas, the hereditary governor of Egypt, arose and were resolved. On the face of it, these problems concerned the building of a railway from Alexandria to Cairo, the application of the Tanzimat—more specifically, the Ottoman Penal Code of 1851 (Kanun-i Cedid)—in Egypt, and the inheritance of the family of Muhammad Ali who died in 1849. In fact, they were complicated and compounded by competition among the European Great Powers for political influence and commercial advantage, conflict between the principles of the Sultan's authority and the Egyptian Vali's autonomy, efforts to change the rule of succession within the Muhammad Ali family, and an accumulation of personal vendettas, intrigues, and clashes of will. The resolution of these problems was achieved through long and difficult negotiations, culminating in the mission of Kececizade Mehmed Fuad Efendi (later Pasha) to Egypt in 1852.

The railway question has been studied by Helen Anne B. Rivlin(1) and the problem of the Penal Code of 1851 by Gabriel Baer.(2) No such investigation of the inheritance problem exists, to my knowledge, and I have found only passing references to it and no adequate data on either the precise nature of the claims or the details of the settlement. The answers are doubtless to be found in the archives of Cairo and Istanbul. My own interest in this complex of problems stems

(1) Helen Anne B. Rivlin, «The Railway Question in the Ottoman-Egyptian Crisis of 1850-1852», in, *Middle East Journal*, 15 (1961), pp. 365-388.
(2) Gabriel Baer, «Tanzimat in Egypt: The Penal Code», in his *Studies in the Social History of Modern Egypt* (Chicago: The University of Chicago Press, 1969), 109-132. Originally published in *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* (University of London), 28 (1963), pp. 29-49.

134-140

مشرقات المجلد التاريخي العربي

بحوث المؤتمر الخامس للجنة العالمية
للدراسات ما قبل العهد العثماني
والفترة العثمانية

تونس 13-18 سبتمبر 1982

IR LICA 25570

الولايات العربية
ومصادر وثائقها
في العهد العثماني

تقديم سيادة الوزير الأول
الأستاذ محمد مزالي

تونس 1984

MADDE YATIRILANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

79 Eylül 1997

"Tanzimat'tan itibaren olduğu farzedilen ilerleyişler vehim ve hayaldan ibarettir. Tanzimatçılık iflâs etti, fakat bize de pek pahalıya mal oldu"¹³⁸.

"Tanzimat'ın, Avrupa zihniyet ve metodunu, ilim ve tekniğini memlekete sokamadığı, yani Türkiye için hakikî bir Rönesans olmadığı da muhakkaktır"¹³⁹.

".....Tanzimat ricâli devlet teşkilâtında, hükümet mekanizmasında esaslı değişiklikler yapamadılar, mevcut vustaî müesseselere dokunamadılar. Mütereddittir ve plansız, tezatlarla dolu bazı sathî ıslahâtı başarabildiler"¹⁴⁰.

"Tanzimat, çöküşü durduran bir dönemdir. Toprak kayıpları durmadı, iktisadî bağımsızlık söz konusu değildi. Ama devletin bağımsızlığı devam edebildi. Ve bu da gelişen Türk ulusçuluğuna ayrı bir atmosfer, ayrı bir temel hazırladı"¹⁴¹.

Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu,
Ankara: 31 Ekim - 3 Kasım 1989, Ankara 1994, s. 135-144
Dia Ktp. 40755.

THE ROOTS OF THE ASCENDANCY OF ÂLİ AND FU'ÂD PAŞAS AT THE PORTE (1855-1871)

B. ABU - MANNEH

Mehmed Emin Âli and Keçeci-zade Mehmed Fu'âd Paşas reached top positions at the Sublime Porte at a relatively young age. In the mid-1850s they were both about forty years old¹. By 1861 "they had emerged supreme at Ottoman politics"² and came to be regarded as the two leading statesmen. The question is how and in which circumstances did they achieve such positions of power? Ş. Mardin has written that during their ascendancy the Porte enjoyed "hegemony" in state affairs³ and he described their policies as "typically Metternichian"⁴. If this assessment is true, what brought them to adopt such policies? Or, to put it differently, why did they find it necessary to establish an authoritarian regime?

It is believed that throughout their ascendancy the primary objective of Âli and Fu'âd Paşas was to establish and maintain political stability at the Porte. The political scene in İstanbul had suffered considerable turbulence during the 1850s. the results of which had been calamitous to the Ottoman empire⁵. It is to their credit, moreover, that they succeeded to achieve political stability while undertaking at the same time extensive and often unpopular reforms.

In the following discussion we shall not deal with their measures of reform. This aspect of their work is beyond the scope of this paper. Our concern here is to try to explore the roots of the power Âli and Fu'âd came to wield and to find the means by which they succeeded, in spite of intense opposition from various circles, to achieve their objectives.

¹ On Âli and Fu'âd Paşas see R.H.Davison *Reform in the Ottoman Empire 1856-1876*, (Princeton, 1963); Ali Fu'ad (Türkgeldi), *Rical-i Mühimmi Siyasiyye* (İstanbul, 1928) PP. 56-140 on Âli, and PP. 141-174 on Fu'ad. M.Kemal Inal, *Son Sadrazamlar* (İstanbul, 1940) PP. 4-58 on Âli and PP. 149-95 on Fu'ad; A good but short biography of Fu'ad is written by Orhan F. Köprülü in *İslam Ansiklopedisi*, IV. PP. 672b-681b. for Âli in *Ibid.* I, 335-340 by A.H. Ongunsu. Two recent short monographs on Âli and Fu'ad have recently been published in Ankara (1988) both written by Yılmaz Öztuna and form part of a series published by the Ministry of "Kültür ve Turizm" in a series called "Türk Büyükleri Dizisi". Of the monograph on Fu'ad (no.86) 15000 copies were printed (P. II) of that on Âli (no. 106) only 8000 were printed (P.2).

² Davison, P. 81.

³ Ş. Mardin, *The Genesis of Young Ottoman Thought*, (Princeton, 1962) P. 108.

⁴ *Ibid.* P. 121.

⁵ Such as the Crimean War.

¹³⁸ Yunus Nadi, *Tasvir-i Efkar*, 27 Şubat 1328.

¹³⁹ S.Celal Antel, *Tanzimat Maarifi*, *Tanzimat*, s.445.

¹⁴⁰ a.g.y., s.446.

¹⁴¹ İlber Ortaylı, *Tanzimat*, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, c.6, İstanbul, 1985, s.1547.

06 EYLÜL 1996

AHMET CEVDET PAŞA - FUAT PAŞA

KAVÂ'İD-İ OSMÂNİYYE

Hazırlayan
Doç. Dr. Nevzat ÖZKAN

Türkiye Divanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi Yavuz ARGIT Bölümü	
Dem.No.	119353
Tes.No.	T425.1 CEV. K

Ankara, 2000

MADDE YAYINI ANKARAN

07 MART 2002

with her own hand. He reviewed French and Prussian troops, admiring particularly the weapons and the discipline of the latter.¹⁴ Undoubtedly his renewed enthusiasm for ironclad warships, for new weapons, and for support for the Ottoman military reorganization of 1869 derived from these experiences. Railroads also impressed Abdülaziz. He had already shown great interest in the İzmir-Aydın line in 1863.¹⁵ In the fall of 1867 there were new negotiations between the Ottoman government and various European entrepreneurs, looking toward the building of lines from Belgrade to Istanbul and Istanbul to the Persian Gulf.¹⁶ The craze for railroad-building mounted in the 1870's. In 1873 Ignatyev reported that Abdülaziz was "victim of a veritable railroad fever."¹⁷ Not only the need for railroads, but also the desirability of an enlarged program of public instruction and of building up the material basis for such prosperity as the West exhibited seized Abdülaziz's mind. In a *hat* issued on his return from Europe, and in talking with his council of ministers, he stressed these points.¹⁸

It is hard to say whether Abdülaziz was much influenced by the samples of constitutional monarchy he had seen in his brief trip. Certainly he did not return a constitutionalist, despite a visit to a session of the House of Commons. But he may have decided that some form of enlarged representative council was compatible with his imperial position. One of the specific pieces of advice sent to London by the British ambassador in Istanbul was that Abdülaziz should be exposed to the splendor of Queen Victoria's position, since the opponents of constitutionalism in the Ottoman Empire were telling the sultan that there was no splendor without absolutism.¹⁹ Undoubtedly Napoleon of the Liberal Empire and the constitutional monarch Victoria did impress him. In an unprecedented exhibition of individual democracy, Abdülaziz on his return to Istanbul shook hands with a visiting ambassador and asked him to sit down.²⁰ Probably also it was his Euro-

¹⁴ Mehmed Memduh, *Mirât-ı şuânât* (Izmir, 1328), p. 89.

¹⁵ *Smyrna Mail*, 28 April 1863.

¹⁶ Cf. Barron to Stanley, #58, 15 October 1867, and #60, 17 October 1867; also Elliot to Stanley, #39, 19 November 1867—all FO 78/1964; also Elliot to Stanley, #49, 2 December 1867, FO 78/1965.

¹⁷ B. H. Sumner, *Russia and the Balkans, 1870-1880* (Oxford, 1937), p. 103.

¹⁸ Outrey to Moustier, 14 August 1867, Testa, *Recueil*, VII, 494; Şchsuvaroğlu, *Sultan Aziz*, p. 44.

¹⁹ Lyons to Hammond, private, 10 June 1867, FO 78/2010.

²⁰ Barron to Stanley, #26, confidential, 27 August 1867, FO 78/1963. The ambassador was Ignatyev.

Reform in the Ottoman Empire

1856-1876

Robert H. Davison

Princeton, New Jersey / 1965,

D.N. 9715

Chapter VII
The Final Achievements of Ali and Fuad,

1867-1871

S. 234-269

pean experience which led Abdülaziz to sanction the transformation of the old Supreme Council of Judicial Ordinances into a Council of State on the French model.

The Supreme Council of Judicial Ordinances (*Meclis-i vâlâ-yı ahkâm-ı adliye*) had been set up by Mahmud II in 1838 to discuss and draft new regulations. After the proclamation of the *Hatt-ı Şerif* of Gülhane in 1839 this council was given the special function of working out into law the general principles enunciated in the *hat*, and was endowed with internal rules resembling those of western parliamentary procedure. In 1854 the legislative function of the Supreme Council had largely passed to the Tanzimat Council (*Meclis-i âli-i tanzimat*), which was split off from the parent body to elaborate reform measures. The Supreme Council, which retained certain judicial and supervisory functions, was given a number of appointed non-Muslim members in 1856, thus carrying out one of the promises of the *Hatt-ı Hümayun* of that year.²¹ In 1861 the two bodies were again fused as the Supreme Council of Judicial Ordinances, which now had three working divisions: administrative, legislative, and judicial. It is not apparent that after 1861 this council was effective or influential.²² That the non-Muslim members had any voice at all in the Supreme Council's legislative division (*Daire-i kavanin* or *kanun dairesi*) is unlikely. But so long as it existed, the Supreme Council represented a potential basis for the development of a deliberative legislature constructed on the principle of representation of all elements of the empire.

Possibly Fuad had such a development in mind, though he was not in favor of a parliament in 1867, and criticized Midhat Paşa in that year as a man "who saw in the parliamentary regime a remedy for all evils, without suspecting that politics rebels against panaceas even more than medicine."²³ Fuad had broached the idea of a Council of State of both Christians and Muslims in March of 1867.²⁴ Âli had sent back from Crete late in 1867 his famous memorandum in which he

²¹ On these developments see above, chapters I, II, and III.

²² *Hat* of 1861 combining the two councils in *Archives diplomatiques*, III (1861), 436. See, further, on the fusion Cevdet's account in Ebül'ulâ Mardin, *Medeni hukuk cephesinden Ahmet Cevdet Paşa* (Istanbul, 1946), p. 53 and n.84. Engelhardt, *La Turquie*, I, 251, claims the Supreme Council met only once between 1856 and 1867, which seems impossible.

²³ Mismar, *Souvenirs*, p. 20.

²⁴ Moustier to Bourée, 15 March 1867, in Testa, *Recueil*, VII, 429-430.

CHAPTER VII

THE FINAL ACHIEVEMENTS OF ALI AND FUAD, 1867-1871

07 TEMMUZ 1994

While their New Ottoman opponents poured forth abuse and criticism from Paris, London, and Geneva, Âli and Fuad in Istanbul were occupied with the business of government. Their first job was to hold the empire together. Though the Cretan rebellion went on, draining the Porte's treasury¹ and obliging the grand vezir Âli Paşa to make an extended trip there in the fall of 1867, the island was under control in 1868, and the vilayet organization as extended to Crete allowed the Christians a special status in local administration. By 1868 also the possible united drive of Balkan peoples against the Turks was averted by the death of its Serb leader, Michael Obrenovich. The Bulgar nationalist agitation for an autochthonous church organization was actually used to advantage by Âli when in 1870 the ferman creating a separate Bulgar exarchate set Greek against Bulgar in a contest for the cure of Macedonian souls. From 1868 until 1871, when Âli died, the customary irritation of revolts and diplomatic crises was somewhat reduced. And collective European diplomatic intervention in the affairs of the Ottoman Empire was unlikely because of the diametric opposition of French and Russian views on Ottoman reform.

Âli and Fuad used these years to pursue their program of westernization, secularization, and the furtherance of Osmanlılık by small steps. They were firmly in control of the sultan and the administration. Their most vocal critics, at home or abroad, could do little immediate damage. When Fuad died in February of 1869, Âli, instead of getting another foreign minister, combined Fuad's former duties with his own. By the time of Âli's death, in September of 1871, his grand vezirate of over four and a half years was the longest since 1839, and the third longest in a century of Ottoman history. What reform was carried out bore his stamp and Fuad's.

The major measures involved the creation of a new Council of State, a new venture in nonsectarian schooling and a revamped educational system, the codification of part of the civil law, an attack on

¹ Reportedly fighting the revolt cost at least three million pounds sterling just to the end of 1867: Elliot to Stanley, #76, 28 December 1867, FO 78/1965.

the capitulations, and a considerable improvement in the military organization. Much of this showed the influence of France, which was strongly asserted in these years; yet the two statesmen had not had a French program forced on them. Their natural inclinations went in that direction. In 1867 both France and Russia had presented fairly detailed plans for Ottoman reform. The French plan led toward amalgamation of the peoples of the empire into an Ottoman nationality through extension of equal rights, mixed education, and minimization of religious influence.² The Russian plan suggested dividing the empire into autonomous regions based on nationality.³ No Ottoman minister could have favored the Russian plan. It would have led, as Fuad epigrammatically told the Russian ambassador Ignatyev, to the establishment of the "Etats Désunis de Turquie."⁴ The French plan, however, accorded with the proclivities of Âli and Fuad. They counted, further, on French and British support against Russian designs, and in 1867 Napoleon III was still a distinguished patron despite his setbacks in Mexico and Luxemburg. This trend toward French-influenced reform was measurably strengthened by the trip which Sultan Abdülaziz took to Paris in the summer of 1867.

No Ottoman sovereign had ever before set foot outside the empire except on military campaign. A number of considerations counselled that Abdülaziz should break with precedent. His ostensible reason for travel was to see the Paris exhibition of 1867 at Napoleon III's invitation. The real reason was to reestablish Turkish credit, shaken by the events in Crete, in the capitals of western Europe, and to try to forestall any possible Franco-Russian cooperation in favor of the Cretan rebels. Alexander II had just been to Paris, and the sultan's trip might counteract the tsar's influence. Incidentally, Abdülaziz might counteract also the influence of the khedive Ismail, who visited Europe at the same time, and of his critic Mustafa Fazıl, then in Paris. To do this, the sultan would have to appear as the head of a state that was making

² I. de Testa, *Recueil des traités de la Porte ottomane* (Paris, 1864-1911), VII, 418-422, French memorandum of 22 February 1867.

³ "Zapiski Grapha N. P. Ignatyeva," *Izvestiia Ministerstva Inostrannykh Del*, 1914, II, 77-80, and III, 94-98; Edouard Engelhardt, *La Turquie et le Tanzimat* (Paris, 1882-1884), I, 217-222, and II, 4-6. Testa, *Recueil*, VII, 446-455, gives the Russian memorandum of 18 April 1867. Cf. the Russian memorandum of 24 March, *ibid.*, pp. 433-441.

⁴ "Zapiski . . . Ignatyeva," *loc.cit.*, 1914, III, 96. Fuad's report to the British ambassador of this witticism put it as "La Monarchie de la République des Etats non unis de la Turquie." Lyons to Stanley, #200, confidential, 22 May 1867, FO 78/1966.

Reform in the Ottoman Empire 1856-1876
 Roderic H. Davison
 Princeton, New Jersey 1963, S. 234-269

Each one of the reforms thus required a double effort commensurate with the double obstacle to be surmounted.¹⁰⁴

Application of the Hatt-ı Hümayun was made no easier by the general situation of the empire after the Crimean War. There was physical as well as mental uneasiness. Minor incidents of Muslim fanaticism occurred in Anatolia and the Arab provinces, and instances of Christian provocation in the Balkans. There was ephemeral rising or disorder in Kurdistan, Bosnia, Herzegovina, Albania, and Tripoli in Africa. Border clashes occurred over territorial disputes with Montenegro. Six thousand Tatar refugees fled Russian dominion and required settlement in the empire. More serious were the deeds of violence and theft perpetrated not only by the western-protected rabble in the cities, but by soldiers mustered out of the Ottoman army, especially irregulars who had been attached to English units. These men, whose pay was often grossly in arrears, were given a few piasters and left to beg or rob their way home. Deserters, of whom there were many, dared not settle down for fear of detection, and so lived by plunder. The war had also dislocated Ottoman economy, fields had remained untilled, and in some regions the price level was by 1856 triple that of two years before.¹⁰⁵

Though the obstacles appeared formidable, changes were made in the half decade following the Crimean War. It was a period of groping. But out of it emerged a new political leadership—the team of Âli Paşa and Fuad Paşa.

¹⁰⁴ Fuad's memorandum of 1867, in Ubicini, *Etat présent*, p. 244.

¹⁰⁵ The conditions of 1856 are described in Prokesch's despatches to Buol in H111, 111/56 and 111/57 throughout the year; in ABCFM, Armenian Mission VIII, #386, 13 June 1856, #390, 2 February 1857, #393, 21 June 1857. On soldiers see also Senior, *Journal*, pp. 140-141, and Mordtmann, *Anatolien*, p. 432.

Reform in the Ottoman Empire

1856-1876

Roderic H. Davison

Princeton, New Jersey / 1963, S. 81-113

DN 19715

REFORM AND CONSPIRACY, 1856-1861: ALI, FUAD, AND KIBRISLI MEHMED

In the period of slightly more than five years between the proclamation of the Hatt-ı Hümayun and the death of Sultan Abdülmecid there were no far-reaching changes in the administrative structure of the empire. But there were attempts to carry out promises made in the *hat* and to widen the area of effective equality among all Ottoman subjects. These efforts were impeded by a number of provincial disturbances and by the Kuleli affair—an incipient revolt in the capital based on an ill-defined sentiment of objection to Ottoman equality. Political rivalries among leading Ottoman statesmen also interfered with reform. Though there were many contenders for high state office, four men dominated the government during this half decade: Reşid Paşa, Âli Paşa, Fuad Paşa, and Kıbrıslı Mehmed Paşa. They did not represent political parties, of which there were none, but viewpoints and interest groups which contended for control. Kıbrıslı Mehmed was the conservative; the others were more favorable to westernization. But the triumvirate of westernizers split. Âli and Fuad began to prevail over Reşid, and after Reşid's death in 1858 they were left without rivals as reform leaders. By 1861, with the accession of a new sultan, they had emerged supreme in Ottoman politics.

The rivalry between Reşid and his former disciples Âli and Fuad reflected not only a divergence of views on reforms, but also the clash of personalities, the conflict of ambitions, and the direct pressure of foreign ambassadors that characterized Ottoman political life of these years.¹ Âli as grand vezir and Fuad as foreign minister were responsible for the Hatt-ı Hümayun and the Treaty of Paris. Reşid had objections to both. In addition, he was apparently resentful at being eclipsed by his pupils, and was perhaps in need of the financial emoluments of office. But he was unable to oust Âli until November 1, 1856, when Lord Stratford, seeking to thwart the French plan to unite the

¹ Cevdet Paşa was caustic about the politicians of the post-Crimean period working for their personal interests: *Tezâkir 1-12*, ed. Cavid Baysun (Ankara, 1953), p. 87. The rivalry of Reşid and his disciples had begun before the war, and was sharpened at its close: *ibid.*, p. 16; Fatma Aliye, *Ahmed Cevdet Paşa ve zamani* (Istanbul, 1336), pp. 88-90, 109; Ali Fuad, *Rical-i mühimme-i siyasiye* (Istanbul, 1928), pp. 63, 68.

Türk aydınlarının, 19. yüzyıldan başlayarak, pozitivizmi, hatta materyalizmi desteklemeleri, bir bakıma, dinin daha önce bilimi engellemesine ve Dünya işlerine karışmasına kuvvetli bir tepkiyi dile getiriyordu.

Sonuç olarak şöyle söyleyebilirim: Türkiye çağdaş bilime yönelmekte çok gecikti ve bu yüzden geri kalmışlık süreci içine girdi.

Adnan Adıvar'ın *Osmanlı Türkleri'nde Bilim* adlı kitabı, bir yandan bilimde yapılabileni ortaya koyarken, bir yandan da geri kalış nedenlerini açıklamaya çalışmaktadır. Bu bakımdan, henüz yeri doldurulamayan önemli bir kaynaktır.

Haz.: Jean-Louis BACQUÉ-GRAMMONT

İlber ORTAYLI

Emeri van DONZEL

CIÉPO OSMANLI ÖNCESİ VE OSMANLI

ARAŞTIRMALARI ULUSLARARASI KOMİTESİ

VII. Sempozyumu Bildirileri. Peş.: 7-11 Eylül-1986,

Ankara-1994, s. 133-168.

DN: 28952.

13 ARALIK 1994

TWO OTTOMAN TURKISH GRAMMARS OF THE TANZİMÂT PERIOD

CELIA J. KERSLAKE

It was in the Tanzîmât period that the Turkish language became, for the first time, a matter of general concern to Ottoman scholars and educators. Although two Ottoman works on Turkish grammar have survived from the sixteenth and seventeenth centuries¹, these were isolated initiatives, which appear to have made little headway against the overwhelming tendency of the literati of traditional Ottoman Turkish society to regard the vernacular, even those aspects of it which formed an essential component of their own written language, as a subject not worthy of study. The two grammars which form the subject of this paper are the first systematic manifestations of the awakening of the Ottoman élite to the vital importance of language in the process of modernization. One of them, the *Kavâ'id-i 'Osmâniye* of Ahmed Cevdet and Keçecizâde Mehmed Fu'âd, published in 1268 (1851)², was clearly designed to meet the requirements of the state education system which was then in its early stages of devel-

¹ See Ağâh Sırrı Levend, *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, 3. baskı (Ankara, 1972), pp. 167-68. The "discovery" of the *Müeyyiret-ül-ulum* of Bergamalı Kadri was announced by Bursalı Mehmed Tâhir in 1328/1912. Only one manuscript had been found by the time of the work's publication in 1946, and nothing is known about the author; see Bergama'lı Kadri, *Müeyyiret-ul-Ulûm (tıpkıbasım, cevriyazılı metin ve dizin)*, (ed.) Besim Atalay (Istanbul, 1946), pp. v-ix. The other work mentioned by Levend also appears to have survived only in a single manuscript. It is likely that both works had been long forgotten by the mid-nineteenth century.

² The *Kavâ'id's* appearance was noted and commented upon by Mordtmann and Hammer-Purgstall in *ZDMG*, vi (1852), pp. 410-11, and a German translation by H. Kellgren was published three years later, under the title *Grammatik der osmanischen Sprache* (Helsingfors, 1855). For bibliographical data and other observations on the *Kavâ'id*, see Seyfettin Özege, *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu*, ii (Istanbul, 1973), p. 845; J. Deny in *Philologiae Turcicae Fundamenta* (hereinafter *Fundamenta*), i, ed. J. Deny et al. (Wiesbaden, 1959), p. 226; A. Dilâçar, "Gramer", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı: Belleten*, 1971, pp. 130-31 (I am grateful to Professor M. Canpolat for drawing my attention to this article); Osman Ergin, *Türk Maarif Tarihi* (repr. Istanbul, 1977), ii, p. 331, n. 6, and v, pp. 2031-33; Levend, *op. cit.*, p. 168; *IA*, art. "Cevdet Paşa" (A. Ölmezoglu), p. 122; *EP*, art. "Ahmad Djewdet Pasha" (H. Bowen), p. 286; Roderic H. Davison, *Reform in the Ottoman Empire, 1856-1876* (Princeton, 1963), pp. 178-79; Bernard Lewis, *The Emergence of Modern Turkey* (London, 1961), p. 340.

duğu söylenir (bak. Perişan Baba Tekkesi). Etrafı demir parmaklıklarla çevrili ve yazısız yuvarlak bir dikilitaş ile simgelenmiş bu yatacın için yeterli bilgiler olmamakla beraber bir kış mevsimi canı yeşil erik isteyen hamile bir kadının, "bana erik bulun" diye tutturduğu; Bektaşî babasının kadına, yemeşil yapraklı ve pıtrak gibi erik dolu bir dal uzattığı, kadının yeşil eriği yer yemez kolaylıkla doğum yaptığı; o yüzden de bu yataca Eriklı Baba dendiği söylenir.

Tarihi yapıların çoğunun Demirhane Caddesi ve çevresinde yer alması, bu yolun semtin merkezini meydana getirdiğini ortaya koyar. Çeşme bu anayolun ortasındadır ve ilk yerleşme dokusunda burada çeşitli tali yolların birleştiği küçük bir meydan olduğu, deri fabrikalarının bu meydanın ve Demirhane Caddesi'nin denize doğru güney tarafıyla Yedikule surlarının doğu tarafında bulunduğu anlaşılır. 20. yy'ın başlarına kadar, çeşmenin batısında ve kuzeybatısında Bakırköy'e doğru konut bölgesinin yer aldığı, son 50 yıl içinde konutların giderek debbağhaneye dönüştüğü, eskiden aynı zamanda bir yerleşme ve konut bölgesi de olan semtin yoğun çevre kirlenmesi ve kokunun da etkisiyle giderek tümüyle debbağhane vb işyerleri haline geldiği bilinir.

Kazlıçeşme Meydanı'ndan Kasaplar Mes-cidi'ne giden Camii Şerif Sokağı üzerinde, 40-50 yıl önceleri balıkçı Rumların evleri ve meyhaneleri vardı. Bu meyhanelerden biri tarihselliği nedeniyle korunmuştur ve halen ayakta bulunmaktadır. Bu meyhane ile Ayia Paraskevi Ayazması arasında kalan bölgede bulunan taştan yapılmış eski Rum evleri, bu alanda Rumların yerleştiğini göstermektedir.

50 yıl önceleri Kazlıçeşme sahillinde barbunya, kefal, istakoz ve çeşitli tür balıklar avlanır ve satılırdı. Balıkçıların büyük çoğunluğu Rumdu. Daha sonra, deniz kirlenmesi yüzünden balıklar çekilince bu Rum balıkçılardan bazıları tabakhanelerde çalışmaya başladılar. Bakırköy yönünde sahile nazır yamaçlarda bulunan Türk evleri ve köşkerinin çoğu, deri işyerleri kaldırılırken yakılmıştır.

Kazlıçeşme bölgesindeki deri işyerlerinin, özellikle atıklarının Marmara Denizi'ne atılması ve çevredeki çok yoğun kirlenme yüzünden, deri işletmelerinin buradan kaldırılması 1950'li yıllardan sonra sık sık gündeme gelmiş; Kazlıçeşme düzenlenmesi ise ancak 1990'dan sonra başlamış 1993'te buradaki dericiler tümüyle kaldırılarak Tuzla'da kurulan organize bölgeye taşınmışlardır. Bu düzenleme oldukça tartışmalı ve olaylı geçmiş, 350'ye yakın işyeri buradan kaldırılmıştır. Daha önce işyerlerinin tuttuğu konut bölgesi ve sokak dokusu düzenleme sırasında bütünüyle yok olmuş; tarihi değer taşıyan binaların bir bölümü koruma ve onanma altına bilmiştir.

HASAN YELMEN

KAZLIÇEŞME TEKKESİ

bak. PERİŞAN BABA TEKKESİ

KEÇECİZADELER

17. yy'ın ikinci yarısında Konya'dan İstanbul'a göçen, sonraki kuşakları arasında bilim, edebiyat, siyaset adamlarının yer aldığı aile.

Tanzimat dönemi devlet adamlarından Fuad Paşa, ailenin en tanınmış bireyidir. Keçecizadeler, İstanbul'a özgü ince yaşamın, şiiirli, nükteli anlatım geleneğinin temsilcilerinden sayılmıştır. Konya'da Topraksokak Camii imamı Keçeci Süleyman Efendi ailenin atasıdır. Oğlu Keçecizade Mustafa Efendi (18. yy'ın ilk yarısı) İstanbul'a gelerek medrese öğrenimi gördü. Dönemin bilim ve din adamları arasında ünlendi. Avratpazarı'ndaki konağında özel dersler verdi. Kudüs ve Bursa kadılığı yaptı. Şeyhülislam Pirîzade Sahib Efendi'nin girişimiyle Davutpaşa Camii imamının kızıyla evlendi. İstanbul'daki Keçecizadeler bu evliliktedir.

Mustafa Efendi'nin oğlu Mehmed Salih Efendi (1737-1800) medrese eğitimi aldı. Müderrislik, Selanik, Ordu-yı Hümayun kadılıkları görevlerinde bulundu. İki kez, Konya'ya ve Gelibolu'ya sürüldü. Anadolu (1797) ve Rumeli (1799) kazaskerliği yaptı. Avratpazarı'ndaki Mustafa Bey Mes-cidi haziresinde gömülmüştür. Kazasker Mehmed Salih Efendi'nin dört kızı, İstanbul'un önde gelen ailelerine gelin oldular. Ailenin damatları, İstanbul payeli Mehmed Esad Efendi, Nafiz Paşa, Kapan Naibi Abdüllatif Efendi ile Kazasker Moralızade Hâmid Efendi'dir. Mehmed Salih Efendi'nin büyük oğlu Abdurrahman Nebil Efendi (ö. 1799), ikinci oğlu Müderris Mehmed Ârif Efendi (ö. 1811), küçük oğlu ise şair, Kadı İzzet Molla'dır(→). Keçecizadelerin ilk ünlü bireyi olan İzzet Molla'nın babası gibi iki kez İstanbul'dan sürülmesi, Sivas'a gönderilirken "dilini tutması"nın resmen bildirilmesi ve Sivas'taki kuşuklu ölümü, yaşadığı dönemin, aydınlar için ne denli ağır koşulları olduğu konusunda bir fikir verir.

İstanbul'un aydın ve yüksek zümre çevrelerinde, Keçecizadelerin nüktedanlıkla belirginleşen saygın bir yer edinmeleri İzzet Molla ile başladı. Onun hikmetlerle işlenmiş dizeleri İstanbul halkı arasında birer vecize olarak unutulmamıştır. "Meseldir gülşen-i âlemde bir güller bahar olmaz", "Tâlihi yâr olanın yâr sarar yâresini", "Süleyman dahi olsan rûzgâra itimad etme", "Âkil oldur ki ide düşmenini rıfk ile dost" bunlardandır. Keşan'a sürgün edilışı, Divan Edebiyatı'nın son güzel eserlerinden biri olan *Mihnet-Keşan*'ın yazımına vesile olmuştur. İzzet Molla bu eserinde İstanbul'dan Keşan'a gidişini anlatırken Küçükçekmece'nin camilerini, imaretini, beyaz ekmeğini, köprüsünün tahta korkuluklarını, buradan müdür tezkiresi ile nasıl geçildiğini, dünyanın malı, parası verilse de bölükbaşının kimseyi tezkiresiz bir taraftan öbür tarafa bırakmadığını, Haramidere'nin adı gibi bir eşkiya yatağı olduğunu, bir koçaşın (arabacı) yanlarına gelip korkmalarını (arabacı) söylediğini, Türkmenli Köyü'nde konuk olduğu evin yoksulluğu karşısında İstanbul'daki kendi konağını bir saray gibi

Sadrazam Keçecizade Fuad Paşa

Cengiz Kabraman arşivi

hatırlayışını kısa dizelerle hikâye etmiştir. İzzet Molla, babası Mehmed Salih Efendi'nin yaşamını ise *Devhatü'l-Mehamîd fi Tercemeti'l-Vâlid* adlı risalesinde anlatmıştır. Kısa ömrünü, sürgünler dışında Avratpazarı'ndaki aile konağında, 1818'de satın aldığı Beylerbeyi'ndeki yeni evinde, eşleri Dilcû ve Hibetullah hanımlarla geçiren İzzet Molla'nın çocuklarından Sedad ve Murad küçük yaşta ölmüşlerdir. Öbür oğlu Reşad Efendi'nin (1818-1847) oğlu şair ve yazar Macid Bey (1840-1910) uzun yıllar Şûra-yı Devlet mülkiye dairesi azalığı yapmıştır.

Keçecizade Mehmed Fuad Paşa da (1815-1869) İzzet Molla'nın oğludur. Fuad Paşa, Tanzimat döneminin Mustafa Reşid Paşa ve Ali Paşa'dan sonra üçüncü büyük simasıdır. Fuad Paşa, dönemin ilginç bir eğitim-öğretim geleneği olan cami derslerine(→) devam etti. Mekteb-i Tibbiye'nin ilk öğrencilerinden oldu. Diplomalı hekim çıktı. Mesleği gereği Latince ve Fransızca öğrendi. Avrupa dillerini bildiğini gizlemeyen ilk İstanbulludur. Tophane'de ve Trablus'ta kısa süreli görevlerden sonra hekimliği bırakıp 1837'de Bâbîâli Tercüme Odası'na girdi. 1851'de hariciye nazırı oluncaya kadar Londra, Madrid, Bükreş, Petersburg elçilikleri, Divan-ı Hümayun tercümanlığı, sadaret müsteşarlığı görevlerinde bulundu. 1835'te askeri kumandan olarak Yan-ya'da çetelere karşı başarılı savaşlar verdi. 1856'da Paris Kongresi'nde Osmanlı temsilcisiydi. Orada Türk diplomasisinin ve İstanbul inceliğinin, nüktedanlığının en başarılı örneklerini verdi. Şam'daki ayaklanmayı bastırmak için gittiği Suriye'den dönüşünden sonra 1861'de ilk defa sadrazamlığa getirildi. 14 ay süren ilk sadrazamlığından istifa etti. 1863'te serasker ve yaver-i ekrem oldu. Abdülaziz'in (hd 1861-1876) Mısır gezisine katıldı. İkinci sadrazamlığı 1866'dadır. 1867'de hariciye nazırı olarak Abdülaziz'le Avrupa seyahatine çıktı. Dönüşünde hastalandı. Önce Yakacak'ta din-

Koyver zülflerüñ ensün salunsun
Gören âşıkların bağı delünsün
Sana kul olduğum her giz bilinsün
Uran oldı cefâ yazık degil mi

Akar sular gibi çağlayamazam
Garipce gönlümü eyleyemezem
Ellerden âr idüp ağlayamazam
Uran oldı cefâ yazık degil mi

Âşıkların geçer taşdan ilenci
Sen eyledün beni böyle dilenci
Yüri hey ahına durmaz yalancı
Uran oldı cefâ yazık degil mi

Hüdâm virse seni benim eltime
Dolasan kollarum ince belüne
Varam feryâd idem beglerbegine
Uran oldı cefâ yazık degil mi

Deği / Kısap
Kütüphanede Mevcuttur

20 TEMMUZ 1993

SADRAZÂM KEÇECİZÂDE FUAD PAŞA HAKKINDA YENİ NOTLAR

Dr. Orhan F. Köprülü

Merhum Dr. Adnan Adıvar'ın ısrarlı isteği üzerine İslâm Ansiklopedisi için hazırladığım Fuad Paşa maddesini yazılı 28 sene olduğu halde, makalenin hazırlanışında o zamana kadar kullanılmamış bir çok yazma kaynaklar ve bir takım yabancı eserlerden faydalanmak imkânını bulmam dolayısıyla, adı geçen madde bugün dahi bir çok bakımlardan, Fuad Paşa hakkında henüz etraflı bir monografi yazılmadığı için, baş vurulması icap eden bir tetkik olarak ehemmiyetini korumaktadır¹.

Biz bu küçük yazımızda şahsî kanaatimize göre Tanzimat'ın en renkli siması diyebileceğimiz Fuad Paşa hakkında, yukarıda adı geçen makalemizden sonra çıkan yeni araştırmaları ve vaktiyle benim kullandığım malzemeye yapılan yeni ilâveleri burada kısa da olsa gözden geçirmeği mevzua açıklık getirmesi bakımından faydalı buluyoruz.

Benim Fuad Paşa maddesi'nin intişarından oniki sene sonra Prof. Roderic H. Davison, Belleten'de yayımladığı² ve çok titiz bir şekilde hazırlanmış olan araştırmasında, birçoklarıca Fuad Paşa'nın ölümünden az önce Abdülaziz'e hitaben yazdığı ileri sürülen, başka bir takım kişiler tarafından ise Melküm Han'a maledilen vasiyetnâme üzerinde durmuştur. Kıymetli tarihçi, benim kullanmadığım veya hiç bilmediğim yabancı malzemeyi gözden geçirmesine ve Public Record Office'deki arşiv vesikalarından da faydalanmasına³ rağmen, vardığı netice, benim İslâm Ansiklopedisi'nde tek bir sütunda varabildiğim neticeden farklı olmamış vasiyetnâmeyi kimin yazdığı hususunda kesin bir karara varamayan Davison, bu hususta bana katıldığını açıkça belirtmiştir⁴. Bununla beraber Prof. R. H. Davison yaptığı bu araştırma ile gerek Fuad Paşa, gerek Os-

(1) Meselâ bk. Prof. Roderic H. Davison, Reform in the Ottoman Empire, 1856-1876, Princeton 1963, s. 90-92.

(2) The Question of Puad Paşa "Political Testament", Belleten, Ankara 1959, XXIII, 119-136.

(3) Aynı makale, s. 123.

(4) Aynı makale, s. 134.

and sacked the chief town. They then infiltrated westwards, ascended the Rhône, and extended their influence as far as the Alps and Piedmont. About 321/933 "light columns, very mobile, held—at least during the summer—all the country under a reign of terror, while the bulk of the Muslim forces was entrenched in the mountainous canton of Fraxinetum, in the immediate vicinity of the sea". The States concerned reacted slowly, and only in 307 or 362/972 or 973, after several unsuccessful attempts, did the vassals of Otto the Great "arrive to free Provence and the transalpine regions from the Muslim peril and to drive away for ever these pirates from their lair in the gulf of Saint-Tropez". Thus ended this "strange Islamic State encapsulated within a wholly Christian land" (J. Calmette, *L'effondrement d'un empire et la naissance d'une Europe*, 117).

Bibliography: No Arabic chronicle refers to these events, for which the *Antapodosis* of Liutprand, ed. Becker, Hanover-Leipzig 1915, is the principal source; J. T. Reinaud, *Invasions des Sarrazins en France*, Paris 1836 (Eng. tr., Lahore 1956), gives the history of these corsairs in detail, for which see also: R. Poupardin, *Le royaume de Provence sous les Carolingiens*, Paris 1901, 243-73; idem, *Le royaume de Bourgogne*, Paris 1907, 87-107; G. Pinet de Manteyer, *La Provence du Ier au XIIe siècle*, Paris 1908, 238 ff.; E. Lévi-Provençal, *Hist. Esp. Mus.*, ii, 154-60 (which has been taken as the basis of this entry) supplies a more detailed bibliography. (Ed.)

FREE WILL [see İKHTİYAR, KADAR].

FREEMASONRY [see MĀSUNIYYA].

FRONTIER [see 'AWĀSIM, GHĀZĪ, MURĀBĪT, RIBĀT, THUGHŪR].

FRUNZE [see PİÇPEK].

FU'ĀD AL-AWWAL, king of Egypt. Ahmad Fu'ād was born in the Gizeh palace on 26 March 1868, of a Circassian mother. In 1879 his father, the Khedive Ismā'īl, who had been deposed by the Sublime Porte, took him with him into exile. He studied in Geneva and Turin, and in 1885 entered the Italian military academy. At Rome in 1887, as a second-lieutenant in the artillery, he frequently visited the Italian royal family. Having been Ottoman military attaché at Vienna, he finally returned (1892) to Egypt after a stay at Istanbul. As prince he accepted the first Rectorship of the Free University of Cairo (1908-13). On the death of his brother Ḥusayn (9 October 1917) he succeeded him as sultan of Egypt. The British considered him as not at all Anglophobe, though regretting that he enjoyed neither great popularity nor much influence among the Egyptians (Lord Lloyd). He assumed the title of king of Egypt from 15 March 1922, and d. 28 April 1936. He had a respect for decorum and tradition, and during his lifetime the queen and the princesses, excepting his own daughters, remained veiled.

The age in which he reigned is significant in the history of the Egyptian awakening. The nationalist movement, then embodied in the person of Sa'ḍ Zaghlūl and the *Wafā*, launched the open struggle against the British occupation immediately after the armistice of 11 November 1918. A campaign of signed petitions, demonstrations in Cairo, and strikes (1919, again in 1921) forced Great Britain to recognize Egypt as a "sovereign and independent state" (1922). While profiting by the action of the *Wafā*, which helped him to counteract British influence, king Fu'ād dreamed of an authority too absolute for him not to fear the nationalist leaders.

A constitution envisaging two chambers was promulgated on 19 April 1923. The 1924 elections were a triumph for the *Wafā*. But the assassination of the *Sardar* (November 1924), the difficulties in the negotiations, several times broken off and then resumed, with the British with a view to drawing up a treaty, the intervention of the British in Egypt and their Sudanese policy, all added to the crises. Parliament was dissolved four times, and the elections always returned a Wafdist majority (1925, 1926, 1929), except that of 1931 which the *Wafā* boycotted. In spite of this, there were only three rather brief periods of Wafdist ministry (Sa'ḍ Zaghlūl in 1924, Muṣṭafā al-Naḥḥās in 1928 and 1930). That is to say, the king did as he pleased with the constitution, which was abrogated in 1930, immediately superseded, then re-established in 1935. He relied on minority parties or on unattached politicians; he appealed to, among others, Aḥmad Ziwār (1924-6), Muḥammad Maḥmūd (1928-9), and Ismā'īl Ṣidkī (1930-3). At the end of his reign the Italian menace (Abyssinian war) demonstrated the urgency of an agreement with Britain. The treaty was signed in London on 26 August 1936, four months after his death.

From the economic point of view, the foundation of the Miṣr bank marked the first step in his reign towards economic independence. He had no share in it, nor did he deposit his private fortune there, which, however, he did not neglect. On the other hand, he took a lively interest in the intellectual development of the country. He founded schools, encouraged the new university at Gizeh (Fu'ād al-Awwal University, 1925) and the reform of al-Azhar (*q.v.*), an establishment on which his internal policies greatly relied. He promoted the creation and rejuvenation of numerous cultural institutions (Royal Society of Political Economy, of Geography, etc.). He insisted that Cairo should be the venue of great international congresses. He was however accused of mistrusting Egyptians and confiding in foreigners. He always patronized, without any fanaticism, all those who, outside politics, could contribute to the development of modern Egypt, especially in the cultural sphere. He was a true Maccenas, visiting schools and institutions. The personal prestige which he enjoyed abroad and the historical studies which he patronized enlarged the world reputation of Egypt.

Bibliography: G. Hanotaux, *Histoire de la nation égyptienne*, vii, specially pp. iii-xxxii (by Henri Dehérain); M. Colombe, *L'évolution de l'Égypte (1924-1950)*, Paris 1951, with detailed bibliography; Karim Thābit, *al-Malik Fu'ād, malik al-Nahda*, Cairo 1944. (J. JOMIER)

FU'ĀD PASHA, KEČEDJİ-ZĀDE MEHMED, five times Ottoman Foreign Minister and twice Grand Vizier, was born in Istanbul in 1815, the son of the poet 'Izzet Molla (*q.v.*). Upon his father's exile to Sivas in 1829 Fu'ād switched from the usual theological curriculum to the new medical school, where he learned French, the key to his future career. From 1834-5 he spent three years as an army doctor in Tripoli in Africa; but since the Porte's diplomatic business was rapidly increasing, his French gained Fu'ād appointment to the Translation Bureau in November 1837. Like his life-long colleague Mehmed Emīn 'Ālī [see 'ĀLĪ PASHA MUḤAMMAD AMĪN] he became a protégé of Muṣṭafā Reṣīd Pasha (*q.v.*).

During the next decade Fu'ād advanced rapidly as interpreter and diplomat through the ranks of the Ottoman bureaucracy and gained firsthand expe-

Ed. H.c., s. 934-936, 1965

(LEIDEN, E.J. BRILL)

